

# MANIFEST PRE STANOVENIE MINIMÁLNEJ VÝŠKY ŠTANDARDOV PRE VEREJNÉ JEDÁLNE V CELEJ EÚ

**Hlavný autor:** ICLEI - Local Governments for Sustainability.

**Prispievatelia:** Produced in the framework of the EU Food Policy Coalition, in particular: Buy Better Food (BBF), Compassion in World Farming (CIWF), Eurogroup for Animals, European Environmental Bureau (EEB), European Coordination Via Campesina (ECVC), European Federation of Food, Agriculture and Tourism Trade Unions (EFFAT), European Heart Network (EHN), European Public Health Alliance (EPHA), Fair Trade Advocacy Office (FTAO), Four Paws, IFOAM Organics Europe, Public Procurement Analysis, Slow Food Europe.

**Ďalšie podpora:** Safe Food Advocacy Europe (SAFE), Agroecology Europe, Health Care Without Harm (HCWH), Feedback EU, Arche Noah, Urgenci, Birdlife Europe, and WWF European Policy Office.

V nadväznosti na politický dokument **“Udržateľné verejné obstarávanie potravín: Cieľ na dosah”**, v ktorom boli predstavené “obchodné dôvody” pre **udržateľné obstarávanie zdravých potravín** a kľúčové politické odporúčania pre využívanie verejného obstarávania na systémovú transformáciu potravín, tento **Manifest o verejnom obstarávaní Z farmy na stôl** (Farm to Fork strategy, ďalej len “Manifest o verejnom obstarávaní F2F”) má za cieľ inšpirovať Európsku komisiu a členské štáty EÚ, ako aj regionálnu a miestnu verejnú správu **siedmimi uskutočniteľnými návrhmi** na zavedenie **minimálnych noriem pre verejné jedálne v Európe**.

Európske verejné jedálne, a najmä školské stravovanie, sú miestom s najľahšou implementáciou stratégie EÚ “Z farmy na stôl”. Môžu byť katalyzátorom potravinového systému ak ich verejné výdavky zahrňajú ambiciózne požiadavky, ktoré presahujú rámec environmentálnych alebo “zelených” požiadaviek, ktoré odzrkadľujú potrebu udržať náš potravinový systém v rámci hraníc planetárnej zdravej stravy a podporujú implementáciu cieľov trvalo udržateľného rozvoja.

Čo keby všetky verejné a školské jedálne v Európe museli dodržiavať minimálne povinné kritériá, ktoré **odzrkadľujú potrebu udržať náš potravinový systém v rámci hraníc planetárnej zdravej stravy a podporujú implementáciu cieľov trvalo udržateľného rozvoja**? Niektorí môžu namietať proti vyšším nákladom, ale ako už všetci vieme, náklady na neudržateľné postupy súvisiace s ktorýmkoľvek z týchto aspektov sú pre spoločnosť a daňových poplatníkov oveľa vyššie (pozri **predchádzajúce správy EÚ FPC**, v ktorých sú uvedené dôkazy o nákladovo efektívnom obstarávaní potravín).

Prečo teda kupovať lacné a nezdravé potraviny, keď verejné obstarávanie potravín poskytuje dobrú príležitosť na riešenie toľkých cieľov politiky udržateľnosti **“na jednom tanieri”**? Zámerom tohto manifestu je nakupovať lepšie, aby sme dosiahli viac.

Tento **Manifest o verejnom obstarávaní F2F**, vypracovaný v rámci Koalície pre potravinovú politiku EÚ, predstavuje sedem povinných (minimálnych) a nepovinných kritérií pre verejné jedálne:

- 1. ZDRAVÉ STRAVOVANIE**
- 2. ORGANICKÉ A INÉ AGROEKOLOGICKÉ PRODUKTY**
- 3. PODPORA MALÝCH POĽNOHOSPODÁROV**
- 4. KLIMATICKÁ AKCIA**
- 5. DÔSTOJNÉ PRACOVNÉ PODMIENKY**
- 6. FAIR TRADE**
- 7. OCHRANA ZVIERAT**

Tento manifest je potrebné vnímať skôr ako celok, než ako jeho jednotlivé časti, keďže v kombinácii so všetkými siedmimi minimálnymi cieľmi a kritériami sa dosiahne systémová zmena.

## OBSAH

### ZASTREŠUJÚCE ZÁSADY

DOBRA SPRÁVA VEREJNÝCH VECÍ NA PRVOM MIESTE

04

ZAPOJENIE TRHU

04

04

### SEDEM MINIMÁLNYCH POVINNÝCH KRITÉRIÍ

06

1. ZDRAVÉ STRAVOVANIE

06

2. EKOLOGICKÉ A INÉ AGROEKOLOGICKÉ PRODUKTY

08

3. PODPORA MALÝCH POĽNOHOSPODÁROV

10

4. KLIMATICKÁ AKCIA

13

5. DÔSTOJNÉ PRACOVNÉ PODMIENKY

16

6. FAIR TRADE

17

7. OCHRANA ZVIERAT

19

### SLOVNÍK POJMOV A ZDROJOV

22

SLOVNÍK POJMOV

22

RELEVANTNÉ ODKAZY

23

## ZASTREŠUJÚCE ZÁSADY

### DOBRÁ SPRÁVA VEREJNÝCH VECÍ NA PRVOM MIESTE

V Európe zohrávajú kľúčovú úlohu pri zavádzaní udržateľných potravinových systémov miestne a regionálne verejné orgány<sup>1</sup>, ktoré sú **poverené obstarávaním** potravín alebo stravovacích služieb pre svoje inštitúcie/orgány, ako sú školy, škôlky, nemocnice atď. Nielenže disponujú rozpočtami, a teda majú moc vyvíjať tlak na trh, ale majú aj zodpovednosť za to, aby boli príkladné v tom, ako miňajú peniaze daňových poplatníkov. Udržateľné verejné obstarávanie zahŕňa pohľad nad rámec krátkodobých potrieb a zvažovanie dlhodobých vplyvov každého nákupu. Preto sú v centre pozornosti pri stanovovaní povinných kritérií pre obstarávanie potravín.

**Miestne a regionálne samosprávy však potrebujú**, aby im **národné vlády** poskytli podporu a usmernenie pri zavádzaní odolných regionálnych potravinových systémov. Vertikálna spolupráca medzi rôznymi úrovňami riadenia je potrebná na riešenie vnútroštátnych, európskych a globálnych výziev v miestnom rozmere.

Napríklad na **podporu nákladovo efektívneho verejného obstarávania potravín** a odolnejších mestských regiónov a potravinových regiónov je potrebné zaviesť inteligentnú logistiku a infraštruktúru (pozri kapitolu "Malí poľnohospodári"). V niektorých prípadoch sa národné stravovacie usmernenia niekedy nezhodujú s ambíciami miestnych samospráv podporovať stravu bohatú na rastliny.<sup>2</sup>

Prijatie systémového prístupu k transformácii potravinových systémov si vyžaduje **spoluprácu medzi rôznymi sektormi**, od zdravotníctva, energetiky, životného prostredia, verejného obstarávania, vzdelávania a odpadov až po sociálnu starostlivosť. V potravinových politikách je potrebné zohľadniť súdržnosť politik, aby sa zabránilo vzniku protichodných síl pri transformácii smerom k udržateľným potravinovým systémom.

#### AKO SA TAM DOSTAŤ

- › Podpora vzdelávania verejnosti verejných obstarávateľov.
- › Vytvárať stretnutia verejných odborníkov na verejné obstarávanie na národnej úrovni alebo medzinárodnej úrovni.
- › Rozvíjať diskusie o viacúrovňovom modeli riadenia v súvislosti s obstarávaním potravín.
- › Podporovať spoluvytváranie mestských, regionálnych a národných potravinových politik.

### ZAPOJENIE TRHU

Príklady dobrej praxe z miest Kodaň a Gent ukazujú, že postupy obstarávania potravín, ktoré do plánovacej fázy zapájajú rôzne zainteresované strany z celého dodávateľského reťazca - počnúc výrobcami potravín, stravovacími zariadeniami až po personál jedální/kuchýň - sú rozhodujúce pre dosiahnutie ambiciózných zdravotných a udržateľných cieľov a v konečnom dôsledku vedú k odolnejším potravinovým regiónom.

<sup>1</sup> Inak nazývaní "verejní obstarávatelia" podľa právnych predpisov o verejnom obstarávaní.

<sup>2</sup> Pozri odporúčanie číslo dva v dokumente "Zintenzívnenie opatrení v oblasti udržateľného a zdravého obstarávania potravín v školách v EÚ. Odporúčania pre tvorcov politik na národnej úrovni a na úrovni EÚ", ktoré je k dispozícii na [https://procuraplus.org/fileadmin/user\\_upload/Interest\\_Group/StratKIT-Recommendations-www.pdf](https://procuraplus.org/fileadmin/user_upload/Interest_Group/StratKIT-Recommendations-www.pdf)

Včasnou konzultáciou s trhom potenciálnych dodávateľov sa obstarávatelia môžu vyhnúť rizikám, ako je napríklad prílišný dôraz na cenu namiesto kvality alebo formulovanie príliš prísnych požiadaviek, ktoré môžu zabrániť účasti mikro, malých a stredných podnikov na "výzvach na predkladanie ponúk" (alebo otvorených súťažiach). Preto sú pri navrhovaní cieľov obstarávania neoceniteľné aktuálne poznatky o štruktúrach trhu, aktéroch a technických aspektoch a aspektoch uskutočniteľnosti. Ciele, ktorými sa dosahujú aj čoraz ambicióznejšie ciele v oblasti udržateľnosti, ako napríklad ciele týkajúce sa znižovania emisií skleníkových plynov, podpory miestnych/krátkych potravinových dodávateľských reťazcov a zachovania biodiverzity.<sup>3</sup>

Nadviazanie obojstranného dialógu s trhom vo fáze pred začatím procesu verejného obstarávania je zásadne dôležité pre udržateľné obstarávanie, budovanie dôvery a inovácie.

---

<sup>3</sup> [Poľnohospodárska pôda s vysokou prírodnou hodnotou](#). Európska environmentálna agentúra (2022)

## SEDEM MINIMÁLNYCH POVINNÝCH RITÉRIÍ

Navrhované ciele a kritériá sú uvedené ako príklady, ktoré majú inšpirovať Európsku komisiu a členské štáty EÚ (-> stratégia EÚ Z farmy na stôl), ako aj jednotlivých verejných obstarávateľov a centrálné obstarávacie orgány, aby prijali podobné postupy. Presné znenie cieľov a kritérií by sa malo prispôbiť praxi verejného obstarávania uplatňovanej v organizácii v súlade s vnútroštátnymi/ regionálnymi právnymi predpismi a politikami.

### 1. ZDRAVÉ STRAVOVANIE

#### Cieľ

**100 % všetkých verejných jedál vychádza zo stravovacích smerníc, ktoré zabezpečujú udržateľnú a zdravú výživu pre všetky príslušné vekové skupiny a sociálne prostredie.**

#### Kritériá obstarávania

- Aspoň dve porcie primerané veku<sup>4</sup> ovocia denne (počas hlavných jedál a prestávok).
- Denne sa musia ponúknuť aspoň dve porcie surovej alebo pripravenej zeleniny primerané veku (počas hlavných jedál a prestávok).
- Aspoň 75 % chleba, cestovín, ryže a iných výrobkov z obilnín musí byť celozrnných.
- V prípade zmlúv o stravovaní: hospodárske subjekty<sup>5</sup> musia preukázať svoje odborné znalosti a vedomosti v oblasti varenia a prípravy zdravých jedál s vysokou výživovou hodnotou (výberové kritériá).
- Pre školy, centrá dennej starostlivosti a podobne: predaj a podávanie sladených nápojov vrátane nápojov sladených cukrom (ako sú džúsy, nealkoholické nápoje atď.), umelo sladených nápojov (ako sú diétne nápoje atď.) a energetických nápojov je zakázané, a to aj v bufetoch, kioskoch, predajných automatoch alebo počas akéhokoľvek podujatia súvisiaceho so školou.
- Hodnotenie bude udelené hospodárskym subjektom, ktoré nahradia spracované mäsové výrobky zdravšími alternatívami.
- Hodnotenie sa udelí hospodárskym subjektom, ktoré nahradia občerstvenie a zákusky s vysokým obsahom tuku, cukru a/alebo alebo soli<sup>6</sup> - ako je definované modelom zdravotne orientovaného nutričného profilu - v jedálňach, stánkoch, predajných automatoch alebo počas podujatí zdravšími alternatívami, ako sú ovocie a/alebo orechy.<sup>7</sup>

Ďalšie kritériá týkajúce sa výživných potravín rastlinného pôvodu, ako sú ovocie, zelenina, strukoviny a obilniny - pozri kritériá v časti "potraviny priaznivé pre klímu", a to aj so zreteľom na sezónnosť.

#### Overovanie

Uvedené minimálne a nepovinné kritériá obstarávania sa kontrolujú a monitorujú počas plnenia zmluvy. Mohol by to vykonávať výbor pre kontrolu, ktorého členmi sú verejný obstarávateľ a zúčastnené strany, za pomoci špecializovaných nástrojov verejného obstarávania. V prípade porušenia sa začne dialóg s

<sup>4</sup> Príklad vhodného veku: <https://www.nhs.uk/live-well/eat-well/5-a-day/portion-sizes/>

<sup>5</sup> "Hospodárske subjekty" sú napríklad spoločnosti, výrobcovia alebo poskytovatelia služieb, ktorí sa uchádzajú o zákazku.

<sup>6</sup> Výrobky s vysokým obsahom tukov, cukrov a soli by mali byť definované podľa modelu zdravotne orientovaného nutričného profilu - buď európskeho, národného, alebo WHO (pozri napríklad [model nutričného profilu WHO Europe](#)).

<sup>7</sup> Poznámka: Niektoré školy zakázali všetky orechy kvôli obavám z alergie. Bolo by užitočné mať kritérium, ktoré by určilo, ktoré orechy sa môžu zaradiť a ktoré majú malé alebo žiadne riziko alergických reakcií.

*hospodárskym subjektom a verejný obstarávateľ je oprávnený zadržať odmenu. Ak nedôjde k zlepšeniu, hospodársky subjekt musí zaplatiť pokutu a nakoniec má verejný obstarávateľ právo ukončiť zmluvu.*

### Odôvodnenie

## #Smernice pre stravovanie

- › Hoci všetky členské štáty EÚ majú zavedené vnútroštátne stravovacie usmernenia, ich praktické uplatňovanie v miestnych podmienkach verejného obstarávania by sa malo zlepšiť s cieľom maximalizovať zdravotné prínosy. Tento návrh zdôrazňuje potrebu hlbšej integrácie výživových usmernení do praxe verejného obstarávania.
- › Konkrétne kritériá sú navrhnuté na podporu stanovenia priorit kľúčových výživových odporúčaní, aby sa zvýšili možnosti, ktoré verejný obstarávateľ ponúka na vytváranie zdravého potravinového prostredia.
- › Cieľ predpokladá postupnú aktualizáciu výživových usmernení s cieľom začleniť ďalšie usmernenia týkajúce sa udržateľnosti rozmerov udržateľnosti okrem výživy, ako napríklad prijatie planetárne zdravej stravy.<sup>8</sup>

### Ako sa tam dostať

## #Smernice pre stravovanie

- › Aby sa zabezpečilo úspešné uplatňovanie politik a postupov verejného obstarávania, ktoré maximalizujú prínos pre zdravie, mali by sa v národných stravovacích a výživových usmerneniach stanoviť ambiciózne ciele a pokyny pre verejných obstarávateľov, ktorými by sa riadilo vytváranie udržateľných zdravých jedál. Takéto jedlá by mali klásť dôraz na zvýšený príjem ovocia, zeleniny, celozrnných obilnín, strukovín, semien, bobuľovín a orechov a zabezpečiť, aby príjem cukrov, soli a tukov neprekročil odporúčané hodnoty, pričom by sa mali uprednostňovať minimálne spracované potraviny.
- › Aby bolo možné uvedené dosiahnuť, členské štáty by mali pravidelne revidovať svoje usmernenia na základe procesu založeného na dôkazoch, ktorý je vo verejnom záujme a zahŕňa nezávislé odborné posudky. Takéto aktualizácie by mali postupne zahŕňať okrem výživových aspektov aj ďalšie aspekty udržateľnosti ako sú výrobné metódy, zmierňovanie klimatických zmien, obmedzené používanie antibiotík, zdravé pracovné normy a podporovať stravu bohatú na rastliny. Usmernenia by mali byť navrhnuté tak, aby umožnili vytvorenie nutrične vhodných jedálnych lístkov pre stravovacie návyky s rôznou úrovňou a druhmi živočíšnych potravín.
- › Stanovenie európskych usmernení pre udržateľnú zdravú výživu alebo aspoň spoločných stavebných prvkov pre takéto usmernenia pomôže umožniť väčšiu súdržnosť medzi právnymi predpismi o verejnom obstarávaní a potravinovými politikami v celej EÚ, ako je napríklad stratégia EÚ "Z farmy na stôl". Tieto usmernenia môžu vychádzať napríklad z **hlavných zásad udržateľnej zdravej výživy** FAO a WHO.
- › Na rozlíšenie rôznych potravín na základe ich príspevku ku kvalite stravy sa navrhuje používať zdravotne orientované nutričné profily, ako je napríklad **model európskeho nutričného profilu** WHO. Ak by sa vytvoril vhodný európsky nutričný profil, mohol by sa použiť na zabezpečenie ďalšej koherencie politik.

<sup>8</sup> <https://eatforum.org/learn-and-discover/the-planetary-health-diet/>

## 2. EKOLOGICKÉ A INÉ AGROEKOLOGICKÉ PRODUKTY

### Cieľ

**Najmenej 20 % obstarávaných potravín je certifikovaných ako ekologické a hodnotenie sa udeľuje za agroekologické postupy nad rámec minimálnej ekologickej požiadavky.**

### Kritériá obstarávania

#### #Obsah ekologických potravín

Najmenej 20 % obstarávaných potravín (podľa hmotnosti/objemu, hodnoty alebo počtu položiek potravín - určí verejný obstarávateľ) musí pochádzať z ekologického poľnohospodárstva (pozri [kritériá GPP EÚ](#), strana 6).

#### #GMO

Všetky potraviny a krmivá musia byť bez GMO, ako je definované v nariadení (ES) č. 1829/2003 (články 24 - 25).

#### #Dodatočná podpora agroekologických postupov

Hodnotenie sa udeľí uchádzačom, ktorí sa zaviazu odoberať potraviny (nad rámec minima požadovaného na získanie certifikátu ekologického poľnohospodárstva) z poľnohospodárskych podnikov, ktoré podporujú prechod na agroekológiu podľa dokumentu FAO "10 prvkov agroekológie"<sup>9</sup> a "13 agroekologických zásad"<sup>10</sup>. Vyššie body sa udeľia za systémové prístupy, ako je ekologické poľnohospodárstvo, ako za menej ambiciózne prístupy založené na jednotlivých poľnohospodárskych postupoch.

### Overovanie

#### #Obsah ekologických potravín

Zoznam potravín a nápojov [vloží verejný obstarávateľ] musí byť v súlade s nariadením (EÚ) 2018/848 alebo jeho následnými zmenami.

Uchádzač musí predložiť vyhlásenie, že všetky uvedené potraviny a nápoje (alebo predložiť zoznam potravín a nápojov s uvedením ich hmotnosti/objemu/hodnoty) sú v súlade s nariadením (ES) č. 2018/848 alebo jeho následnými zmenami. Okrem toho musí uchádzač poskytnúť opis spôsobu, akým plánuje zabezpečiť, aby uvedené výrobky mohli byť počas plnenia zmluvy získavané z ekologických zdrojov (napr. určením dodávateľov jednotlivých výrobkov). [Pozri [Kritériá GPP EÚ pre potraviny a stravovanie](#), strana 6].

#### #GMO

Potraviny a krmivá označené ako obsahujúce GMO podľa nariadenia (ES) č. 1829/2003 (čl. 24 - 25) sa nesmú prijať.

#### #Dodatočná podpora agroekologických postupov

Uchádzač by mal uviesť dôkaz o záväzku prechodu na udržateľnejšie systémy výroby potravín. Môže to zahŕňať certifikát ekologického poľnohospodárstva vydaný nezávislou organizáciou, certifikát Demeter alebo rovnocenný certifikát, členstvo v systéme účastníckych záruk alebo dôkaz (dokumenty, výročná správa atď.), že potraviny pochádzajú z poľnohospodárskeho podniku, na ktorom sa realizuje jeden alebo viacero z týchto postupov: ochrana a obnova prírodných ekosystémov, trvalo udržateľné hospodárenie s pôdou a vodou, striedanie plodín so strukovinami, zníženie erózie a zvýšenie obsahu organickej hmoty v pôde, zníženie používania syntetických pesticídov a hnojív a integrovaná ochrana proti škodcom, ako je napríklad biologická kontrola.

<sup>9</sup> FAO, 2016. Usmernenie prechodu na udržateľné potravinové a poľnohospodárske systémy 10 prvkov agroekológie <https://www.fao.org/3/i9037en/i9037en.pdf>

<sup>10</sup> Európske združenie pre agroekológiu, 2022. 13 princípov agroekológie.

<https://www.agroecology-europe.org/the-13-principles-of-agroecology/> a <https://www.fao.org/3/ca5602en/ca5602en.pdf>



## Odôvodnenie

### #Obsah ekologických potravín #Agro-ekologický prístup k potravinám

- Odôvodnenie navrhovaných kritérií je rôznorodé a vychádza z viacerých faktorov. Ide o rôzne faktory od množstva právnych režimov v rôznych krajinách EÚ až po množstvo režimov a cieľov rôznych inštitúcií (školy, nemocnice, materské školy, domovy dôchodcov atď.) až po rozmanitosť nakupovaných potravín.
- Napriek rastúcemu záujmu verejnosti v celej EÚ o udržateľné a zdravé potraviny, dopyt a ponuka ekologických alebo iných agroekologických výrobkov sa stále výrazne líši v jednotlivých krajinách.
- Niektoré krajiny (napr. Francúzsko, Nemecko, Fínsko, Švédsko, Taliansko, Dánsko a Lotyšsko) už zaviedli povinné požiadavky na nákup biopotravín, pričom obzvlášť vyspelé príklady sú na úrovni miestnych samospráv (od Kodane po Rím a od Torres Vedras po Ľubľanu). V týchto krajinách sa ciele výrazne líšia: V Taliansku je to 50 - 100 % v závislosti od druhu potraviny, vo Švédsku 60 % do roku 2030, vo Fínsku 25 % do roku 2030, vo Francúzsku alebo Nemecku 20 %.
- Niektoré krajiny sú v súčasnosti v procese prijímania povinných požiadaviek - napríklad Slovinsko, Portugalsko, Chorvátsko, Česká republika - zatiaľ čo iné krajiny sú ďalej v úzadí (Holandsko, Lotyšsko, Bulharsko, Litva), pričom požiadavky na ekologicky certifikované potraviny zostávajú dobrovoľné, obmedzené a uskutočňujú sa prevažne medzi individuálnymi/súkromnými spotrebiteľmi.

## Ako sa tam dostať

- Nadalej **podporovať vypracovanie rozvojových a výskumných programov** zameraných na ekologické poľnohospodárstvo v kombinácii s národnými usmerneniami pre výživu a stravovanie.
- **Byť progresívny, pripustiť rozdiely** medzi potravinovými systémami a inštitúciami na úrovni EÚ, aby sa zabránilo vytvoreniu deformovaného trhu EÚ.
- Podporiť prechod zahrnutím **fariem "v procese konverzie"** do kritérií/požiadaviek verejného obstarávania.
- **Propagovať poradenstvo a podporu zo strany členských štátov EÚ farmám**, ktoré sú súčasťou agroekologického prechodu, ktorý ich farmy začleňuje do kapacity pôdy na prepravu ich pôdy a je nezávislý od vonkajších subjektov.
- **Propagovať poradenstvo a podporu zo strany štátov EÚ pre ekologických poľnohospodárov alebo tých, ktorí chcú prejsť na ekologické poľnohospodárstvo** (prostredníctvom poradenských, informačných a vzdelávacích služieb a finančných stimulov financovaných štátom alebo z verejných zdrojov).
- **Organizovať reklamnú a propagačnú politiku ekologickej a agroekologickej výroby/produktov** smerom k podnikom a širokej verejnosti, najmä k deťom.
- Zdôrazňovať uvoľňovanie vzájomného vzťahu medzi národnou úrovňou ekologickej výroby a vysokými cieľmi v oblasti verejného obstarávania, ako aj korelácie medzi zvýšeným dopytom a zvýšenou ponukou ekologických výrobkov na domácom trhu.
- **Zvyšovať povedomie verejných orgánov a spotrebiteľov** o pozitívnom vplyve ekologických a iných agroekologických postupov na spoločnosť, životné prostredie a ochranu biodiverzity.

### 3. PODPORA MALÝCH POĽNOHOSPODÁROV

#### Cieľ

**Najmenej 10 % potravín pochádza od drobných poľnohospodárov, ktorí sú definovaní podľa obratu, poľnohospodárskej plochy a počtu zamestnancov.<sup>11</sup>**

#### Odporúčania na podporu malých poľnohospodárov vo verejnom obstarávaní

**Poznámka:** Aj keď stratégia EÚ "Z farmy na stôl" uznáva zvýšené "požiadavky na skrátenie dodávateľských reťazcov" a že Európania "sa chcú priblížiť k svojim potravinám (...), ktoré sú čerstvé, menej spracované a udržateľné" pochádzajúce z malých poľnohospodárskych podnikov, nie je zatiaľ možné priamo uprednostniť malých poľnohospodárov podľa súčasných pravidiel EÚ.<sup>12</sup> Aby sa zastavil drastický úpadok malých poľnohospodárov v Európe, tvorcovia politik EÚ sú dôrazne vyzývaní, aby to zmenili.

#### 1) Zapojenie trhu pred obstarávaním

V etape pred obstarávaním by sa uchádzači mali informovať o svojej schopnosti získať potravinárske výrobky od drobných poľnohospodárov, ktoré nepochádzajú z továrenského chovu.<sup>13</sup> Pre verejného obstarávateľa by malo byť dôležité, aby boli takíto výrobcovia a výrobky zahrnuté do zákaziek na potraviny a stravovacie služby, ak je to možné, a uchádzači by mali byť informovaní o akýchkoľvek prekážkach, ktoré im bránia v účasti (napr. náklady, objem alebo špecifikácia potravinárskych výrobkov, dodacie lehoty atď.), aby sa im dalo vyhnúť v kritériách/požiadavkách na obstarávanie. Vplyv rozdelenia zákazky na menšie časti (napr. podľa druhu potravín), pretože to môže podporiť účasť menších prevádzkovateľov.

#### 2) Vyhradenie zákaziek alebo častí pre výrobcov, ktorí zamestnávajú zdravotne postihnutých alebo znevýhodnených pracovníkov<sup>14</sup>

Verejní obstarávatelia sa môžu rozhodnúť vyhradiť zákazku alebo jednu či viac častí zákazky pre uchádzačov, ktorí zamestnávajú najmenej 30 % zdravotne postihnutých alebo znevýhodnených pracovníkov (napr.

v oblasti výroby, spracovania, distribúcie potravín, stravovacích služieb atď.), ako sa uvádza v článku 20 smernice 2014/24/EÚ.<sup>15</sup> To môže pomôcť podporiť účasť sociálnych podnikov a nekomerčných organizácií vo verejnom obstarávaní a vymedzenie pojmu "znevýhodnení pracovníci" by mohlo potenciálne zahŕňať aj malých poľnohospodárov, ak sú ohrození chudobou. Ďalšie informácie o tom, ako používať túto výhradu, a príklad jej uplatnenia na školské stravovanie vo Francúzsku sú k dispozícii v príručke Európskej komisie *Buying Social Guide* (druhé vydanie, 2021)<sup>16</sup>

#### 3) Rozdelenie ponuky na menšie časti alebo priame zákazky

Rozdelenie zákazky na menšie časti je jednoduchšie, ak verejný obstarávateľ nakupuje priamo ako zadávať zákazku veľkoobchodníkovi alebo sprostredkovateľovi. Ak verejný obstarávateľ riadi kuchyňu radšej než zadáva zákazku na stravovacie služby externému dodávateľovi, najlepšou možnosťou by mohlo byť mať rôzne priame zmluvy pre rôzne poľnohospodárske produkty prvovýroby. Uprednostňovanie sezónnych

<sup>11</sup> Tí, ktorí majú obrat do 100 000 eur, maximálnu výmeru poľnohospodárskej pôdy stanovenú príslušným členským štátom EÚ pre malých poľnohospodárov a typ poľnohospodárstva a do 5 zamestnancov mimo rodinných príslušníkov.

<sup>12</sup> Dôvodom je zásada nediskriminácie a skutočnosť, že otázka malých poľnohospodárov súvisí skôr s veľkosťou dodávateľa než s nakupovaným tovarom alebo službami (súvislosť s požiadavkou na predmet zákazky).

<sup>13</sup> Definícia "továrenského chovu" sa nachádza v kapitole "Ochrana zvierat" o vysokých normách pre dobré životné podmienky zvierat.

<sup>14</sup> Výhrada podľa článku 20 smernice 2014/24/EÚ nie je založená na veľkosti organizácií, ale na tom, či zamestnávajú zdravotne postihnutých alebo znevýhodnených pracovníkov.

<sup>15</sup> Pozri článok 20 smernice 2014/24/EÚ. Je potrebné skontrolovať, či vnútroštátne vykonávacie právne predpisy obsahujú akékoľvek podmienky spojené s výhradami.

<sup>16</sup> Zoznam potenciálnych kategórií znevýhodnených pracovníkov uvedený v časti Kúpa sociálnych vecí zahŕňa pracovníkov, "ktorých možno považovať za ohrozených chudobou alebo vážne znevýhodnených (napr. osoby v stave hmotnej núdze, osoby žijúce v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce, bezdomovci atď.)" - ako aj niekoľko ďalších kategórií, ktoré sa môžu vzťahovať na malých poľnohospodárov.

primárnych potravín, aspoň čiastočne zodpovedajúce miestnym kulinárskym tradíciám a dbať na biodiverzitu (napr. rôzne druhy jablák) môže ďalej podporovať krátke dodávateľské reťazce.

#### **4) Osvedčené postupy: Dynamický systém obstarávania potravín a online trhové platformy**

**Dynamický systém obstarávania potravín (DSOP)**<sup>17</sup> sa vzťahuje na inovatívnu rámcovú zmluvu, v rámci ktorej sa kvalifikovaní dodávatelia, najmä menší výrobcovia, môžu kedykoľvek zapojiť a dodať len také množstvo, ktoré vyprodukujú. V praxi sú všetci kvalifikovaní dodávatelia zaregistrovaní na platforme a zúčastňujú sa minisúťaže verejného obstarávania podľa požiadaviek a sezónnosti. Na základe zoznamu konkrétnych výrobkov, ktoré sa majú dodať, registrovaní dodávatelia predkladajú svoje ceny. DSOP poskytuje otvorený digitálny trh pre výrobcov potravín a kupujúcich. Odstránením mnohých prekážok vstupu na trh pre dodávateľov sa

vytvorí vyváženejší trh a môže vzniknúť nový trh, ktorý vytvorí významné príležitosti pre miestnych výrobcov a dodávateľov.

Platformy *Business to Business* (B2B) sú zatiaľ ďalším inovatívnym prístupom k podpore malých výrobcov prostredníctvom obstarávania výrobkov prostredníctvom online trhu. Mesto Gent (Belgicko) zorganizovalo **verejné obstarávanie prostredníctvom B2B platformy**, ktorá spája poľnohospodárov a maloobchodníkov, pohostinstvá a priemyselné kuchyne. Výrobcovia môžu predávať svoje výrobky z krátkeho dodávateľského reťazca priamo prostredníctvom tejto platformy a dodávať ich do stravovacích zariadení a centralizovaných kuchýň. Úspech tohto postupu krátkeho dodávateľského reťazca poskytlo mestu prístup k väčšiemu počtu výrobcov a umožnil kuchárom navrhnuť kreatívne menu. Mesto Gent sa následne rozhodlo vyhlásiť väčšie výberové konanie (hodnota zákazky 139 000 EUR).<sup>18</sup>

### **Odôvodnenie**

- Počet poľnohospodárskych podnikov v EÚ-27 sa v rokoch 2003 až 2016 znížil o 32 %, pričom najvýraznejší pokles bol zaznamenaný medzi malými poľnohospodárskymi podnikmi (<5 ha; -38 %). Do roku 2040 by EÚ mohla prísť o ďalších 6,4 milióna poľnohospodárskych podnikov, v dôsledku čoho by v celej EÚ zostalo približne 3,9 milióna poľnohospodárskych podnikov. V porovnaní s rokom 2016 ide o impozantný pokles o 62 %.<sup>19</sup>
- Drobní poľnohospodári zabezpečujú udržateľný a bezpečnejší prístup k čerstvým, rozmanitým a sezónnym potravinám, čím posilňujú odolnosť a kultúrny význam potravinových systémov v mestských regiónoch. Zložitejšie, ale pravdepodobne skôr či neskôr nevyhnutné je vypočítať uhlíkovú stopu potravín s cieľom zohľadniť náklady na dopravu.
- Prepojenie verejných jedální a drobných poľnohospodárov má potenciál zabezpečiť stabilný príjem prostredníctvom krátkych potravinových dodávateľských reťazcov, prekonať trhové riziká, zabezpečiť spravodlivé ceny a zaručiť dôstojné pracovné podmienky.

### **Ako sa tam dostať**

- Vytvárať synergie **s programom EÚ na podporu konzumácie ovocia, zeleniny a mlieka** v školách, ktorý je prioritou pri prístupe detí k čerstvým a sezónnym potravinám a znovu ich spája s poľnohospodárstvom cez vzdelávacie aktivity na farmách.

<sup>17</sup> Pozri napríklad online video o osvedčených postupoch v Bath and North East Somerset: <https://www.youtube.com/watch?v=cBWz4j7OHd4>

<sup>18</sup> Využívanie takýchto platforiem môže pomôcť udržať krok s dopytom verejného obstarávateľa vďaka kombinácii rôznych ponúk malých výrobcov. Prostredníctvom tejto zákazky sa nakupovali "delikatesné" výrobky (napríklad kozí syr, miestna horčica, farmárske maslo, špargľa atď.), a nie výrobky nakupované vo veľkom (ako sú zemiaky, cibuľa, mrkva a trvanlivé mlieko), a to z dôvodu obmedzenej hodnoty a preto, že to bolo to, čo mohli výrobcovia ponúknuť.

<sup>19</sup> Schuh et al. (2022).

- V postupoch obstarávania klásť dôraz na bezpečnosť dodávateľského reťazca a obmedziť počet krokov medzi farmou a stolom alebo stanoviť cenu dlhému dodávateľskému reťazcu. Z toho budú mať nepriamy prospech malí roľníci a ešte viac družstvá.
- Vykonať zapojenie trhu a dialóg so zainteresovanými stranami (pozri „Potreba inkluzívneho trhu“ úvod) a propagovať/promovať otvorený výberový proces medzi menšími výrobcami.
- Sprístupniť a sprehľadniť výberové konania pre malých farmárov (napr. rozdeliť zmluvy na menšie (pozri vyššie). Zahrnúť vzdelávanie o potravinách do výberových konaní (napr. udeľovanie bodov za aktivity, ktoré prispievajú vzdelávaniu v oblasti stravovania, návštevy škôl na farmách, atď.
- Investovať do infraštruktúry (napr. logistiky, spracovateľských jednotiek) s cieľom posilniť spoluprácu a krátke potravinové dodávateľské reťazce (napr. prepojenie s platformami elektronického trhu, potravinovými centrami atď.). Prerozdeliť pomoc spoločnej poľnohospodárskej politiky tak, aby sa drobným poľnohospodárom skutočne priznala ich kľúčová úloha pri zabezpečovaní potravinových systémov a ich starostlivosti o životné prostredie.
- V tomto smere by mohla byť obzvlášť dôležitá smernica o nekalých obchodných praktikách, keďže sa výslovne zameriava na ochranu menších výrobcov potravín pred problematickými platobnými a zmluvnými praktikami. Kritériá obstarávania by mohli vyžadovať, aby uchádzač preukázal, ako dodržiava nekalé obchodné praktiky, s osobitným dôrazom na výrobcov v kategórii najmenších obrátov.
- Ponúkať odbornú prípravu a finančnú podporu malým poľnohospodárom a výrobcom v EÚ a mimo EÚ pri ich prechode na ekologické a spravodlivé poľnohospodárstvo a agroekológiu.
- Verejní obstarávatelia sa môžu usilovať o začlenenie poľnohospodárov, ktorí sú autonómni vo svojom krmovinarstve a nepoužívajú chemické pesticídy alebo hnojivá.

## 4. KLIMATICKÁ AKCIA

### Cieľ

**Zníženie emisií skleníkových plynov o 25 % prostredníctvom väčšieho množstva potravín rastlinného pôvodu, potravinového odpadu a nízkouhlíkového potravinového reťazca od farmy až na stôl.**

### Kritériá obstarávania

*[Poznámka: Niektoré z nižšie navrhovaných kritérií sa vzťahujú len na zákazky na stravovanie, ale v prípade, že obec/škola zamestnáva vlastný kuchynský personál, mala by uplatňovať kritériá, ktoré sú zapísané v zmluvách o stravovaní.]*

### #Viac rastlinnej stravy<sup>20</sup>

- Aspoň dva dni v týždni na rastlinnej báze vo verejných jedálňach.
- Aspoň 60 % objemu mäsitých jedál by mala tvoriť fazuľa, obilniny, zelenina alebo strukoviny.

### #Zníženie množstva potravinového odpadu

- Vyžadovať opatrenia na predchádzanie plytvaniu potravinami, ako sú presné zásoby a systémy objednávaní, efektívne skladovanie a prispôbenie veľkosti porcií.
- Flexibilné plánovanie jedál (umožňujúce využitie zvyškov potravín alebo potravín, ktorých dátum spotreby sa blíži).
- Udeliť body za aktivity na zvyšovanie povedomia týkajúceho sa znižovania plytvania potravinami (pre viac informácií pozri časť "Ako sa tam dostať").
- Vyžadovať dohodu o darovaní s potravinovými bankami/združeniami potravinovej pomoci.

### #Nízkouhlíkový potravinový reťazec

- Každé jedlo musí obsahovať aspoň jeden druh sezónneho, čerstvého ovocia, zeleniny alebo strukovín (podľa možnosti vypestovaných vonku).
- Vyžadovať poskytovanie bezplatnej pitnej vody s nízkym dopadom na životné prostredie, a to najlepšie z fontán s filtrovanou vodou (pozri **kritériá GPP EÚ**, strana 35).
- Prideliť body za spôsoby dopravy, ktoré sú šetrnejšie k životnému prostrediu.

### #Zahrnutie vyššie spomenutých oblastí

- V záujme lepšej implementácie uvedených postupov sa zabezpečí školenie zamestnancov o environmentálnych aspektoch (napr. 16 hodín ročne).

### Overovanie

### #Viac potravín rastlinného pôvodu

**Tendrové návrhy** by mali obsahovať vzorové jedálne lístky vrátane množstva produktov rastlinného pôvodu s vyváženým príjmom živín. V rámci zmluvy by sa malo vykonávať pravidelné monitorovanie a kontrola.

<sup>20</sup>Rastlinná strava je strava pozostávajúca prevažne alebo úplne z rastlinných potravín. Rastlinná strava, ako napríklad stredomorská strava alebo nová severská strava, obsahuje malé množstvo živočíšnych produktov a veľké množstvo rastlinných produktov, ako sú zelenina, ovocie, celozrnné výrobky, strukoviny, orechy a semená, bylinky a koreniny. Rastlinná strava by podľa možnosti nemala obsahovať ultra spracované výrobky. (Pozri napr: FAO a WHO, 2019. Udržateľná zdravá strava - hlavné zásady, Rím)

## #Zníženie množstva potravinového odpadu

- › Tendrové návrhy by mali obsahovať štandardné prevádzkové postupy pre nákup, skladovanie, varenie, jedálny lístok a podávanie, ako aj podrobný plán nakladania s odpadom.
- › Tendrové návrhy musia obsahovať podrobnosti o plánovaných aktivitách na zvyšovanie povedomia v súvislosti s plytvaním potravinami a znižovania spotreby potravín.
- › Tendrové návrhy musia obsahovať dohodu s potravinovou bankou/združením potravinovej pomoci o darovaní prebytkov alebo ponúknuť iné možnosti redistribúcie prebytočných potravín.

## #Nízkouhlíkový potravinový reťazec

- › Kontrola a monitorovanie ako súčasť riadenia zákazky.
- › Overenie nízkouhlíkových koncepcií alebo vozidiel.

## #Prepojenie oblastí

- › Verejní obstarávatelia by mali v rámci výzvy na predkladanie ponúk poskytnúť plán školení, v ktorom uvedú časový harmonogram a témy, ktoré sa majú pokryť. Záznam uvádzajúci hodiny vynaložené na hodiny školenia zamestnancov v každom štvrtroku musí byť dodaný počas plnenia zmluvy.

## Odôvodnenie

## #Viac potravín rastlinného pôvodu

- › Intenzívny priemyselný chov hospodárskych zvierat, pretože si vyžaduje veľmi veľké množstvo fosilnej energie na výrobu, spracovanie a prepravu vstupov a výstupov, je zodpovedný za značné množstvo emisií skleníkových plynov.<sup>21</sup> Uvádza sa, že 20 európskych mäsových a mliečnych spoločností spolu produkuje viac ako polovicu emisií zo Spojeného kráľovstva, Francúzska a Talianska.<sup>22</sup>
- › Ako najefektívnejší spôsob začatia agroekologického prechodu sa ukazuje teritoriálny prístup k chovu zvierat, pri ktorom sa zvieratá môžu kŕmiť miestnymi plodinami a pri ktorom sa hnojivo môže opätovne použiť priamo na hnojenie pôdy, a tým znížiť dovoz poľnohospodárskych vstupov do poľnohospodárskych podnikov.<sup>23</sup>
- › V mnohých vedeckých publikáciách<sup>24</sup> sa uvažuje o veľkom potenciáli stravy založenej na zelenine, obilninách a ovocí pre klímu a životné prostredie - uznanom aj v kritériách EÚ pre zelené verejné obstarávanie (pre potraviny a stravovacie služby) v rámci rastlinných jedálničkov.
- › Niektoré krajiny EÚ (najmä v západnej a severnej Európe) majú zavedené povinné ciele zníženia spotreby mäsa alebo bezmäsité menu v jedálňach, a to buď na vnútroštátnej úrovni (Dánsko, Francúzsko) alebo na miestnej úrovni (Berlín, Viedeň). Vo Viedni to umožnilo mestu ušetriť 57 000 EUR a približne 11 700 ton CO<sub>2</sub> ekvivalentov/rok.<sup>25</sup>

<sup>21</sup> Andrés Muñoz Rico et al., 2020.

<sup>22</sup> Shefali Sharma, 2021.

<sup>23</sup> Poux.X. et al. 2021.

<sup>24</sup> E.g. Planetary Health Diet, EAT-Lancet Report.

<sup>25</sup> [Strategické obstarávanie v európskom zdravotníctve](#) - výber osvedčených postupov a prípadových štúdií (HCWH, 2019)

## #Zníženie množstva potravinového odpadu

- › Štúdie naznačujú, že 8-10 % celosvetových emisií skleníkových plynov je spojených s potravinami, ktoré sa nespotrebnú.<sup>26</sup> Len v EÚ sa ročne vyprodukuje približne 88 miliónov ton potravinového odpadu, ktorý je zodpovedný za 6 % celkových emisií skleníkových plynov v EÚ, pričom súvisiace náklady sa odhadujú na 143 miliárd EUR.<sup>27</sup>
- › Zníženie množstva potravinového odpadu je nevyhnutné na zmiernenie zmeny klímy - preto EÚ stanovila ambiciózný cieľ znížiť množstvo potravinového odpadu o 30 % do roku 2025 a o 50 % do roku 2030.

## #Bezplatná pitná voda s nízkym dopadom

- › Európsky parlament sa dohodol na revízii smernice o pitnej vode na konci roku 2020 s cieľom podporiť spotrebu vody z vodovodu v celej EÚ. Pokiaľ ide o verejné jedálne, smernica uvádza, že "by sa to malo dosiahnuť prostredníctvom opatrení zameraných na zlepšenie prístupu k vode určenej na ľudskú spotrebu pre všetkých, najmä zariadením vonkajších a vnútorných zariadení na verejných priestranstvách, kde je to technicky možné, ako aj prostredníctvom opatrení zameraných na podporu používania vodovodných kohútikov, napríklad podporou bezplatného poskytovania vody určenej na ľudskú spotrebu vo verejnej správe a vo verejných budovách (...)"

## #Školenie zamestnancov v oblasti životného prostredia a klímy

- › Všetci zamestnanci jedální musia byť informovaní o vplyve životného prostredia v súvislosti s potravinami, ktoré pripravujú - od plánovania jedálneho lístka cez varenie až po nakladanie s odpadom. Najmä personál, ktorý varí, dostane usmernenie, aby zabezpečil, že zelenina, ovocie, strukoviny a jedálne lístky na báze obilnín budú dodržiavať odporúčané výživové dávky. Odporúča sa 16 hodín školenia na mieste ročne.

### Ako sa tam dostať

- › **Zabezpečiť prístup ku kvalitnému miestnemu mäsu.** Umožnenie prístupu k miestnemu mäsu z malých poľnohospodárskych podnikov, ktoré sú autonómne v oblasti externých vstupov a najmä krmív.
- › **Navrhovať alternatívy k mäsu.** Na úrovni EÚ aj na úrovni národných vlád, stravovanie bohatšie na zeleninu, ovocie, strukoviny a obilniny sa musí podporovať prostredníctvom dobrého plánovania jedálneho lístka.
- › **Používatelia verejných jedální** by mali byť informovaní o vplyve potravín, ktoré konzumujú na klímu prostredníctvom cieľeného vzdelávania o potravinách a zvyšovania povedomia.
- › Aktivity zamerané na zvyšovanie povedomia o **znižovaní množstva potravinového odpadu**: Minimálna úroveň činnosti by sa mala týkať šírenia informácií medzi všetkými zúčastnenými stranami. Pokročilejšia úroveň činnosti by si mala vyžadovať aktívne zapojenie detí prostredníctvom ponuky kurzov varenia, organizovania súťaží zameraných na znižovanie množstva potravinového odpadu a stanovenia prístupov/technik nakladania s potravinovým odpadom.
- › **Zamestnanci by mali absolvovať školenie** o tom, ako variť jedlá založené na zelenine, ovocí, strukovinách a obilninách, ako znižovať veľkosť porcií mäsa a riešiť problém plytvania potravinami.
- › **Monitorovať** zvyšovanie podielu rastlín v jedálnych lístkoch.

<sup>26</sup> Správa UNEP o indexe potravinového odpadu, 2021.

<sup>27</sup> Odhady množstva potravinového odpadu v Európe. IVL Švédsky inštitút pre výskum životného prostredia (2016)

## 5. DÔSTOJNÉ PRACOVNÉ PODMIENKY

### Cieľ

**100 % dodržiavanie dôstojných pracovných podmienok v súlade s platnými kolektívnymi zmluvami, ako aj príslušnými vnútroštátnymi právnymi predpismi, právnymi predpismi EÚ a medzinárodnými normami a podpora zamestnávania zraniteľných pracovníkov v potravinovom reťazci od farmy na stôl.**

### Kritériá obstarávania

#### #Dôstojné pracovné podmienky

Všetky hospodárske subjekty, ktoré majú záujem uchádzať sa o verejné súťaže v oblasti stravovacích a reštauračných služieb, musia deklarovvať úplný súlad s platnými pracovnoprávnymi predpismi (vo všetkých relevantných lokalitách v rámci zákazky) vrátane vnútroštátnych noriem, noriem EÚ a medzinárodných noriem<sup>28</sup> a kolektívnych zmlúv (kritériá výberu).

#### #Zamestnávanie zraniteľnej pracovnej sily

Hodnotenie sa udeľí hospodárskym subjektom, ktoré zamestnávajú zraniteľných pracovníkov<sup>29</sup> v oblasti potravinového reťazca od farmy na stôl pre zadávanú zákazku.

### Overovanie

#### #Dôstojné pracovné podmienky

Verejný obstarávateľ si vyhradzuje právo overiť dodržiavanie uvedených zákonných požiadaviek (napr. kontrola na mieste, monitorovanie mzdových a pracovných podmienok).

V prípade zistenia porušenia sa začne dialóg s hospodárskym subjektom a verejný obstarávateľ je oprávnený zdržať odmenu. Ak nedôjde k zlepšeniu, hospodársky subjekt musí zaplatiť pokutu a nakoniec má verejný obstarávateľ právo vypovedať zmluvu.

#### #Zamestnávanie zraniteľnej pracovnej sily

Hospodársky subjekt musí predložiť príslušnú dokumentáciu preukazujúcu zamestnávanie zraniteľných pracovníkov<sup>30</sup> v súlade s platnými právnymi predpismi o dôstojnej práci.

### Odôvodnenie

#### #Dôstojné pracovné podmienky

- V súlade so smernicami EÚ o verejnom obstarávaní (smernice 2014/24/EÚ, 2014/25/EÚ a 2014/23/EÚ) členské štáty prijímú primerané opatrenia na zabezpečenie toho, aby hospodárske subjekty pri plnení zmlúv o verejnom obstarávaní dodržiavali mzdové a iné pracovné podmienky stanovené v kolektívnych zmluvách pre príslušné odvetvie a zemepisnú oblasť a zákonné minimálne mzdy, ak existujú, a sociálne a pracovné právo na vnútroštátnej, európskej a medzinárodnej úrovni. Okrem toho členské štáty zabezpečia, aby hospodárske subjekty ako podmienku na zadanie zákazky vo verejnom obstarávaní dodržiavali príslušné mzdové a iné pracovné podmienky a aby dodržiavali právo na kolektívne vyjednávanie a uznávali rokovania s odborovými organizáciami, a to aj tým, že odpovedia na žiadosť o začatie rokovaní o kolektívnych zmluvách.

<sup>28</sup> Napr. Rámcová smernica EÚ o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci (smernica 89/391 EHS); Hlavná zásada OSN o podnikaní a ľudských právach, Usmernenie OECD o náležitej starostlivosti pre zodpovedné podnikanie; Deklarácia MOP o základných zásadách a princípoch podnikania a právach pri práci.

<sup>29</sup> Napr. osoby so zdravotným postihnutím, migranti a etnické menšiny (vrátane Rómov), bývalí väzni, dlhodobo nezamestnaní.

<sup>30</sup> Tamtiež.



- › Zavedenie kritérií spravodlivého verejného obstarávania je účinným spôsobom zvyšovania pracovných noriem. Iba hospodárske subjekty, ktoré dodržiavajú práva pracovníkov vrátane práva organizovať sa a kolektívne vyjednávať, by mali mať prístup k verejným zákazkám. Kritériá tiež zabezpečia, aby nedochádzalo k roztrieštenosti medzi členskými štátmi, pokiaľ ide o pracovné podmienky vo verejnom obstarávaní a načrtnú súbor jasných noriem na prevenciu a zmiernenie nepriaznivých vplyvov hospodárskych subjektov na ľudské a pracovné práva.

### Ako sa k tomu dopracovať

- › Verejné obstarávanie, ktoré predstavuje v priemere 15 až 30 % HDP krajiny, predstavuje jedinečnú príležitosť na posilnenie miestnych ekonomík a vytvorenie kvalitných pracovných miest. Zavedenie geografických a/alebo sociálnych klauzúl do verejných súťaží môže byť mimoriadne účinné.
- › Smernica EÚ o verejnom obstarávaní už stanovuje sociálnu klauzulu, ktorá sa však často nedodržiava.
- › **Inšpektoráty práce** by mali zohrávať dôležitejšiu úlohu pri kontrole dodržiavania týchto podmienok zo strany obstarávateľa aj uchádzača.

## 6. FAIR TRADE

### Cieľ

**Najmenej 25 % výrobkov zvyčajne pochádzajúcich z krajín mimo Európy, ako sú banány, káva a čaj, budú spravodlivo obchodované.**

### Kritériá obstarávania

#### #Spravodlivé obchodovanie

S uvedenými výrobkami (napr. banány, káva, čaj, občerstvenie) sa obchoduje spravodlivo podľa zásad uvedených v oznámení Európskej komisie z roku 2009:<sup>31</sup>

- › spravodlivá výrobná cena
- › čiastočné platby vopred
- › dlhodobé a stabilné vzťahy s výrobcami
- › transparentnosť a výsledovateľnosť
- › podmienky výroby rešpektujúce osem základných dohovorov Medzinárodnej organizácie práce
- › dodržiavanie tradičných výrobných postupov, ktoré podporujú hospodársky a sociálny rozvoj
- › budovanie kapacít a posilnenie postavenia výrobcov
- › podpora výroby a prístupu na trh pre organizácie výrobcov
- › pravidelné hodnotenia vplyvu činností súvisiacich so spravodlivým obchodom

*Kritérium pre zadanie zákazky: Hodnotenie sa udelí ponukám, ktoré ponúkajú aktivity na zvýšenie povedomia o spravodlivom obchode a zásadách uvedených v oznámení EK z roku 2009 (napr. týždeň spravodlivého obchodu (fair trade), špecializované stretnutia) a/alebo ak sa ponúka viac spravodlivo obchodovaných výrobkov.*

<sup>31</sup> Oznámenie Komisie Európskych spoločenstiev z 5. mája 2009; z 5. mája 2009: "Príspevok k trvalo udržateľnému rozvoju: Úloha spravodlivého obchodu a mimovládnych systémov zabezpečenia udržateľnosti súvisiacich s obchodom (com (2009) 215 v konečnom znení)

## Overovanie

Výrobky označené značkou Fair Trade alebo dovážané a distribuované organizáciami Fair Trade (World Fair Trade Organisation) alebo ekvivalentný systém, sa budú považovať za vyhovujúce. Súlad môže byť tiež preukázaný akýmkoľvek iným vhodným spôsobom.

Ak sa počas trvania zmluvy zistí nesúlad, verejný obstarávateľ si vyhradzuje právo uložiť sankciu (napr. percento zmluvnej ceny) a/alebo ukončiť zmluvu.

## Odôvodnenie

### #Poctivé obchodovanie

- Stratégia EÚ "Z farmy na stôl" potvrdzuje potrebu zohľadniť sociálne aspekty, keď ide o politické iniciatívy zamerané na udržateľnosť v agropotravinárskom dodávateľskom reťazci. Verejné obstarávanie je ústredným nástrojom na dosiahnutie udržateľnosti v agropotravinárskom dodávateľskom reťazci a uplatňovanie zásad fair trade jednoznačne podporuje sociálnu udržateľnosť.
- Poľnohospodári, pracovníci a výrobcovia fair trade, ktorí sa zaviazali k lepším sociálnym postupom v poľnohospodárstve, musia byť odmeňovaní, pretože na výrobných metódach záleží a nemali by sa zameriavať výlučne na konečný samotný produkt.
- Podpora systémov spravodlivého a etického obchodu odráža dopyt spotrebiteľov v EÚ a prispieva k rozvoju udržateľnejších obchodných príležitostí pre malých výrobcov v tretích krajinách.<sup>32</sup> Európska komisia zohráva úlohu pri uľahčovaní tohto prepojenia a pri zvyšovaní povedomia na strane ponuky aj dopytu, pričom verejné obstarávanie potravín je v tomto smere relevantné.
- Stanovenie minimálnych povinných kritérií pre verejné obstarávanie potravín, ktoré sa týkajú spravodlivého obchodu tiež zabezpečí, aby sa v dodávateľskom reťazci uplatňovali dôstojné pracovné podmienky.

## Ako sa k tomu dopracovať

- Ponuky s neobvykle nízkou cenou by sa mali systematicky skúmať, najmä s cieľom overiť, či obsahujú náklady na výrobu.
- Zvyšovať povedomie verejných orgánov a spotrebiteľov o pozitívnom vplyve fair trade výrobkov na drobných poľnohospodároch a pracovníkoch a o tom, aký význam majú výrobné metódy.
- Verejné orgány a obstarávatelia by sa mali odvolávať na osvedčené postupy, ako sú napríklad mestá spravodlivého obchodu, aby zvýšili svoje záväzky v oblasti spravodlivo obchodovaných výrobkov.
- Spájať fair trade výrobcov s veľkoobchodníkmi prostredníctvom dohôd o verejnom obstarávaní.
- Namiesto spotových zákaziek by verejné orgány mali uzatvárať rámcové dohody, ktoré sa vzťahujú na viacero zmlúv počas určitého obdobia. Rámcové dohody umožňujú verejným orgánom vybudovať dlhodobý dialóg s dodávateľmi a sledovať pokrok v priebehu času.<sup>33</sup>
- Európska komisia by mala v rámci obchodu EÚ obnoviť svoju sekciu "Spravodlivý a etický obchod". Podobne by sa do obchodných dohôd mali zahrnúť ustanovenia o verejnom obstarávaní. To by výslovne umožnilo partnerom uprednostňovať udržateľné a sociálne zodpovedné vyrobené produkty.
- Pomáhať drobným poľnohospodárom a výrobcom v EÚ aj mimo nej pri ich prechode na udržateľné poľnohospodárske postupy, pričom treba zdôrazniť potrebu riešiť sociálnu udržateľnosť v poľnohospodárskych postupoch.
- Stanoviť povinné požiadavky a kritériá na udelenie zákazky, ktoré by od spoločností vyžadovali prijatie mechanizmov na zvýšenie transparentnosti a náležitej starostlivosti v oblasti ľudských práv a životného

<sup>32</sup> Európska komisia, Stratégia "Obchod pre všetkých" (2015).

<sup>33</sup> Pozri napr. dokument "[Lepšie využívanie rámcových zmlúv](#)"

prostredia v dodávateľských reťazcoch súvisiacich s predmetom zákazky. Využívali "náležitú starostlivosť v oblasti ľudských práv a životného prostredia" (Human Rights and Environmental Due Diligence - HREDD), ktorú zaviedli do svojich vlastných procesov verejného obstarávania a vyžadovali ju od svojich dodávateľov.

## 7. OCHRANA ZVIERAT

### Cieľ

**Vyšší štandard dobrých životných podmienok zvierat v kombinácii s vyšším obsahom potravín rastlinného pôvodu.**

### Kritériá obstarávania

#### #Vajcia

100 % vajec v škrupine a aspoň 50 % tekutých vajec by malo byť certifikovaných ako ekologické.

#### #Potraviny rastlinného pôvodu

V prípade zvýšeného množstva potravín rastlinného pôvodu si pozrite kritériá v časti "potraviny šetrné ku klíme".

#### #Zvýšené životné podmienky zvierat

Body sa budú udeľovať na základe percentuálneho podielu (podľa hmotnosti/objemu/hodnoty - určí sa zmluvný orgán) potravinových výrobkov s vysokými normami pre dobré životné podmienky zvierat vrátane žiadnych klietok, žiadneho mrženia, pomaly rastúcich plemien, prístupu k pastve, obmedzeného používania antibiotík a žiadnej prepravy na porážku, ktoré presahujú osem hodín alebo štyri hodiny v prípade hydiny a králikov.

### Overovanie

#### #Vajcia

Overovanie je uvedené v kapitole 2 "ekologické a iné agroekologické postupy".

#### #Rastlinné potraviny

Overovanie pozri v kapitole 4 "jedlo šetrné ku klíme".

#### #Zvýšené životné podmienky zvierat

Ekologická značka alebo rovnocenný doklad preukazujúci uplatňovanie vysokých noriem v oblasti dobrých životných podmienok zvierat.

### Odôvodnenie

#### #Zníženie antimikrobiálnej rezistencie

Ako uznala Rada Európskej únie, "dobré životné podmienky zvierat vo všeobecnosti zlepšujú zdravie a znižuje potrebu používania antibiotík, a tým znižujú antimikrobiálnu rezistenciu"<sup>34</sup>. Na tento účel je potrebné stanoviť kritériá na obmedzenie zlých postupov v oblasti dobrých životných podmienok zvierat (napr. zvieratá držané v klietkach alebo uviazané, mrženie, žiadny prístup do vonkajšieho prostredia atď.) vo verejnom obstarávaní môže pomôcť zmierniť nadmerné používanie a zneužívanie antibiotík<sup>35</sup> (pozri aj Usmernenie HCWH).<sup>36</sup>

<sup>34</sup> Rada Európskej únie. [Záver Rady o dobrých životných podmienkach zvierat - neoddeliteľná súčasť udržateľnej živočíšnej výroby](#). 16 December 2019, 14975/19

<sup>35</sup> Tang, K.L. et al. 2017. [Obmedzenie používania antibiotík u zvierat určených na produkciu potravín a jeho súvislosti s rezistenciou voči antibiotikám u zvierat určených na produkciu potravín a ľudí: systematický prehľad a metaanalýza](#). The Lancet, 1(8): E316-E327. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30141-9](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30141-9)

<sup>36</sup> HCWH (2022) [Kritériá verejného obstarávania: Zodpovedné používanie antimikrobiálnych látok v produktoch živočíšneho pôvodu](#) 19

## #Splnenie cieľov udržateľného rozvoja OSN

Okrem toho sú vysoké normy v oblasti dobrých životných podmienok zvierat neoddeliteľnou súčasťou udržateľného obstarávania potravín. Zlepšenie dobrých životných podmienok zvierat jednoznačne súvisí s plnením cieľov trvalo udržateľného rozvoja OSN.<sup>37</sup>

## #Prechod na "menej a kvalitnejšie" potraviny zo živočíšnych zdrojov v kombinácii s vyšším obsahom potravín rastlinného pôvodu

Verejné obstarávanie môže prispieť k zvýšeniu dobrých životných podmienok zvierat tým, že zabezpečí, aby sa čoraz väčší podiel živočíšnych produktov vyrábala prostredníctvom zavádzania vyšších noriem v oblasti dobrých životných podmienok, a to v súlade so zásadou "menej a lepšie" potraviny živočíšneho pôvodu. Kritériá pre vyššie normy v oblasti dobrých životných podmienok zvierat by mali byť sprevádzané s požiadavkami na väčší podiel potravín rastlinného pôvodu, pretože to znamená, že sa intenzívne chová menej zvierat.

## #Podpora poľnohospodárov pri prechode na udržateľné postupy

Väčší podiel potravín rastlinného pôvodu, ako sú fazuľa, strukoviny, ovocie a zelenina, môže tiež zabezpečiť ekonomické možnosti investovať do lepších potravín zo živočíšnych zdrojov za menšie množstvo živočíšnych výrobkov, ktoré sa stále obstarávajú a zároveň stimulovať prechod na agroekologické poľnohospodárstvo tým, že sa podporí odmeňovanie poľnohospodárov a podnikov, ktoré sa zaviazali dodržiavať vysoké normy v oblasti dobrých životných podmienok zvierat.

## #Prechod na lepšie označenie spôsobu výroby (MoP+)

Pre poľnohospodárov, ktorí prechádzajú na vyššie postupy v oblasti dobrých životných podmienok zvierat, neexistuje označenie harmonizovaného spôsobu výroby v oblasti dobrých životných podmienok zvierat, ktorá sa vzťahuje na všetky druhy zvierat počas celého ich života. Ekologická značka EÚ je v súčasnosti jedinou normou, a preto sa odporúča ako kritérium dobrých životných podmienok zvierat pre verejné obstarávanie, kým sa nezavedie celoeurópska značka pre dobré životné podmienky zvierat (MoP+).

### Ako sa tam dostať

- Občania EÚ si cenia dobré životné podmienky zvierat a uvádzajú, že sú ochotní platiť za vyššie štandardy, ale bráni im v tom nedostatok transparentnosti a možnosti výberu.<sup>38</sup> Medzi spotrebiteľmi existuje jasný dopyt po informáciách o dobrých životných podmienkach zvierat pre všetky živočíšne produkty.<sup>39</sup>
- Povinné a harmonizované (zjednotené) rozšírené označenie (MoP+) by umožnilo verejným obstarávateľom overovať plnenie vyšších kritérií v oblasti dobrých životných podmienok zvierat vo všetkých krajinách EÚ.<sup>40</sup> V súčasnosti v celej EÚ povinný spôsob označovania výroby existuje len pre vajcia.
- Povzbudzovať verejné inštitúcie a miestne samosprávy, aby stanovili ciele pre odolnejšie a krátkodobé potravinové dodávateľské reťazce a podporovali tak zníženie spotreby priemyselných živočíšnych produktov v kombinácii so zvýšeným podielom potravín rastlinného pôvodu. Nedostatok informácií o spôsobe výroby živočíšnych výrobkov je silným argumentom pre zvýšené obstarávanie potravín rastlinného pôvodu.
- Pomoc výrobcov pri prechode na postupy, ktoré uprednostňujú dobré životné podmienky zvierat, prostredníctvom školení, poradenských služieb, finančných stimulov atď. Ako aj tým, ktorí viac

<sup>37</sup> Keeling, L. et al. 2019. [Dobré životné podmienky zvierat a ciele trvalo udržateľného rozvoja OSN](https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00336). *Frontiers in Veterinary Science*. 6:336. <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00336>. 38 **Pozri tabuľku 2.**

<sup>38</sup> Európska komisia. 2016. Osobitný prieskum Eurobarometer 442: [Postoje Európanov k dobrým životným podmienkam zvierat](#).

<sup>39</sup> Európska komisia. 2022. [Štúdiá o označovaní dobrých životných podmienok zvierat](#). Generálne riaditeľstvo pre zdravie a bezpečnosť potravín, GR SANTE.

<sup>40</sup> Pozri Rada Európskej únie. [Záver o celoeurópskom označovaní dobrých životných podmienok zvierat](#). Brusel, 7. decembra 2020.

prechádzajú na rastlinnú výrobu. Výrobcovia, ktorí sú v prechodnom režime, by mali mať možnosť uchádzať sa aj o verejné zákazky.

- Zvyšovať povedomie verejných orgánov o pozitívnych vplyvoch udržateľného obstarávania potravín, s osobitnými kritériami pre dobré životné podmienky zvierat, na malých poľnohospodároch, životné prostredie a verejné zdravie, a dobré životné podmienky zvierat.
- Na monitorovanie:
  - mať presnú hranicu percentuálneho podielu živočíšnych výrobkov, ktoré majú po zavedení značky MoP+.
  - Monitorovanie tendrov: frekvencia, zapojení poľnohospodári, výrobcovia, ktorí majú značky MoP+.
  - Mapovanie výrobcov v regióne, ktorí dodržiavajú osvedčené postupy.

## SLOVNÍK POJMOV A ZDROJOV

### SLOVNÍK POJMOV

Profílovanie **výrobkov s vysokým obsahom nasýtených tukov, soli a cukru** znamená výrobky s vysokým obsahom tukov, cukrov a soli. Model nutričného profilu WHO klasifikuje a hodnotí potraviny s cieľom predchádzať chorobám a podporovať zdravie. WHO jasne uvádza, že takýto model môže pomôcť zabrániť uvádzaniu nezdravých potravín na trh pre deti. V modeli sa napríklad hodnotí, že by sa nemalo povoliť predávať deťom viac ako 100 g výrobkov, ako sú dezerty, džúsy, energetické nápoje a zmrzlina.

Nie je to jediný dostupný model, ale je dobrým východiskom na zabezpečenie lepšieho zdravia občanov, nielen detí, prostredníctvom obstarávania potravinárskych výrobkov, ktoré neobsahujú vysoký obsah nasýtených tukov, soli a cukru.

**Zapojenie trhu a dialóg so zainteresovanými stranami** sú činnosti zamerané na zapojenie verejnosti, ktorých cieľom je zvýšiť interakciu medzi verejným obstarávateľom, dodávateľmi a ďalšími zainteresovanými stranami v procese obstarávania. Môžu pozostávať z rôznych úrovní interakcií, ako sú prieskum trhu, konferencie s nákupcom, exkurzie u výrobcov potravín. Prostredníctvom zapojenia trhu a dialógu so zainteresovanými stranami môže verejný nákupca oznámiť potreby a dodávatelia môžu poskytnúť spätnú väzbu k špecifikáciám ponuky.

**Viacúrovňové riadenie** je vo všeobecnosti definované ako proces, v ktorom rôzne úrovne verejnej správy od miestnej po globálnu, ako aj politické oddelenia a skupiny zainteresovaných strán vrátane súkromného sektora a občianskej spoločnosti sú zahrnuté do rozhodovacích procesov, ktoré v dôsledku toho podporujú vzájomné prepojenie a nie izolované politiky.

**Rastlinná strava** pozostáva prevažne alebo úplne z potravín rastlinného pôvodu. Rastlinná strava, ako napr. stredomorská strava alebo nová severská strava, obsahujú malé množstvo živočíšnych produktov a veľké množstvo rastlinných produktov, ako sú zelenina, ovocie, celozrnné výrobky, strukoviny, orechy a semená, bylinky a koreniny. Rastlinná strava by podľa možnosti nemala obsahovať ultra spracované výrobky. (Pozri napr: FAO a WHO. 2019. Udržateľná zdravá strava - hlavné zásady. Rím)

**Potraviny rastlinného pôvodu:** potraviny neživočíšneho pôvodu.

**Primárna potravina:** akýkoľvek potravinový výrobok, ktorý je produktom poľnohospodárstva alebo záhradníctva vo svojej prirodzenej forme.

**Drobní poľnohospodári:** Vzhľadom na to, že neexistuje definícia EÚ, v Manifeste sa definujú drobní poľnohospodári ako tí s obrátom do 100 000 EUR, s maximálnou poľnohospodárskou plochou vymedzenou príslušným členským štátom EÚ a s maximálnou výmerou poľnohospodárskej pôdy stanovenou príslušným členským štátom EÚ pre malých poľnohospodárov a typ poľnohospodárstva a maximálne päť zamestnancov mimo rodinných príslušníkov.

Viac informácií: *EPRS Briefing Small farms' role in the EU food system Európska únia, 2022.*

## RELEVANTNÉ ODKAZY

### ODKAZY NA ZDRAVÉ POTRAVINY

- FAO a WHO. (2019). [Udržateľné zdravé stravovanie - hlavné zásady](#). Rím
- Regionálny úrad WHO pre Európu. (2015). [Model výživového profilu](#). Kodaň
- WHO. (2021). Akčný rámec pre rozvoj a implementáciu verejného obstarávania potravín a politik v oblasti služieb pre zdravú výživu. Ženeva
- Louro Caldeira, S., Storcksdieck Genannt Bonsmann, S., Bakogianni, I., Gauci, C., Calleja, A. a Furtado, A. (2017). [Verejné obstarávanie potravín pre zdravie: TECHNICKÁ SPRÁVA O ŠKOLSKOM SETTING](#), EUR 28544 SK, Úrad pre vydávanie publikácií Európskej únie, Luxemburg.
- FPC. (2021). [Udržateľné verejné obstarávanie potravín: Cieľ na dosah](#). Brusel .
- HCWH (2022). [Kritériá verejného obstarávania: Zodpovedné používanie antimikrobiálnych látok v produktoch živočíšneho pôvodu](#)

### ODKAZY NA EKOLOGICKÉ A INÉ AGROEKOLOGICKÉ PRODUKTY

#### Referencie na podporu malých poľnohospodárov

- Schuh, B. a kol., Výskum prevýbor AGRI. (2022). [Budúcnosť európskeho modelu poľnohospodárstva: Sociálno-ekonomické a územné dôsledky poklesu počtu poľnohospodárskych podnikov a poľnohospodárov v EÚ](#). Brusel .

#### Referencie o opatreniach v oblasti klímy

- Daniel Olivier Sutter, Nicole Bender. (2021). [Stav živín a rast u vegánskych detí](#), Nutrition Research, Volume 91,
- Európska komisia. (2019). [Zelené kritériá EÚ pre verejné obstarávanie potravín, stravovacích služieb a predajných automatov](#). Brusel.
- Shefali Sharma, 2021, [Nemožné emisie v Európe: Ako európske mäsové a mliekarenské veľkovýrobky zahrievajú planétu](#), IATP.
- Sophie Attwoodová a iní, (2020). [Príručka pre vedenie stravníkov k jedlám bohatým na rastliny v potravinách](#). Service. Svetový výskumný inštitút.
- Poux, X., Aubert, P.-M., Court, M. (2021). [Zajtra agroekologická Európa. Kŕmenie bez pesticidov, oživenie biodiverzity](#). Actes Sud.
- Andrés Muños Rico et al. 2020, [Hospodárske zvieratá a ich príspevok k zmene klímy](#), Amigos de la tierra.

#### Odkazy na sociálne hospodárstvo a pracovné práva

- Rámcová smernica EÚ o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci (smernica 89/391/EHS);
- Hlavná zásada OSN o podnikaní a ľudských právach;
- Usmernenie OECD o náležitej starostlivosti pre zodpovedné podnikanie;
- Deklarácia MOP o základných zásadách a právach pri práci

#### Referencie o spravodlivom obchode

- Oznámenie Komisie Európskych spoločenstiev z 5. mája 2009: Príspevok k trvalo udržateľnému rozvoju: Úloha spravodlivého obchodu a mimovládnych systémov zabezpečenia trvalej udržateľnosti v oblasti obchodu (KOM(2009) 215 v konečnom znení)
- Európska komisia, Stratégia "Obchod pre všetkých" (2015)

### Referencie na normy týkajúce sa dobrých životných podmienok zvierat

- Európska komisia. (2022). Štúdia o označovaní dobrých životných podmienok zvierat. Generálne riaditeľstvo pre zdravie a bezpečnosť potravín, GR SANTE.
- Rada Európskej únie. (2020). Závery o celoeurópskom označovaní dobrých životných podmienok zvierat. Brusel, 7. decembra.
- Európska komisia. (2016). Osobitný prieskum Eurobarometer 442: Postoje Európanov k zvieratám dobré životné podmienky zvierat.
- Keeling, L. a i. (2019); Keeling, L. a kol. (2019). Dobré životné podmienky zvierat a ciele trvalo udržateľného rozvoja OSN. Hranice vo veterinárnej vede. 6:336 <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00336>
- Tang, K.L. et al. 2017. Obmedzenie používania antibiotík u zvierat určených na produkciu potravín a jeho súvislosti s rezistenciou na antibiotiká u zvierat určených na produkciu potravín a ľudí: systematický prehľad a metaanalýza. The Lancet, 1(8): E316-E327. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(17\)30141-9](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(17)30141-9)
- Rada Európskej únie. Závery Rady o dobrých životných podmienkach zvierat - neoddeliteľná súčasť udržateľnej živočíšnej výroby. 16. decembra 2019, 14975/19